

Dizaina un radošās domāšanas instrumentārijs

PĒTĪJUMS

Kopsavilkums

Projekta partnervalstīs Dānijā, Igaunijā un Latvijā laika periodā no 2021. gada septembra līdz 2022. gada maijam tika īstenots kvantitatīvais un kvalitatīvais pētījums, lai iegūtu datus par lietotajām dizaina un radošās domāšanas metodēm darbā ar jauniešiem (13-15 gadu veciem), kas var pozitīvi atsaukties uz pusaudžu vispārīgo labsajūtu, motivāciju, pašcieņu un sekmēt uz izaugsmi vērsta domāšanas veida (angļu valodā - *Growth mindset*) attīstību, kā arī apzināt izaicinājumus, problēmas un nepieciešamo metodoloģisko atbalstu dizaina un radošās domāšanas metožu lietojumā.

Pētījuma ietvaros iegūtie dati tika sistematizēti un analizēti, un tā secinājumi kalpoja par pamatu projekta ietvaros izstrādājamam pusaudžu vecumam pielāgotajam dizaina un radošās domāšanas attīstīšanas instrumentārijam, metodoloģiskajam materiālam un e-platformai.

1.attēls. Pētījuma procesa sastāvdaļas (LDC, 2023)

Pētījuma **pirmajā fāzē** tika apkopoti dati par jaunatnes politikas īstenošanu, jauniešu demogrāfiju, izglītības sistēmām, karjeras izglītības priekšmetu izglītības programmās un NEET jauniešu datu apkopošana Latvijā, Igaunijā un Dānijā. Tāpat tika pētīts, vai un kuri mācību priekšmeti skolu programmās un neformālajā izglītībā ir vērsti uz radošās un dizaina domāšanas attīstīšanu jauniešos.

Šī intelektuālā rezultāta **otrā fāze** bija kvantitatīvs pētījums. Tika veikta aptauja starp jauniešu neformālās izglītības iestādēm un organizācijām visās trīs partnervalstīs. Aptaujas mērķis bija apzināt izplatītākās metodes, ko neformālās izglītības organizācijas izmanto darbā ar jauniešiem (vecuma intervāls no 13 līdz 16 gadiem), lai paaugstinātu pusaudžu motivāciju, pašvērtējumu, veicinātu izaugsmes domāšanu un palīdzētu izvēlēties turpmākos dzīves scenārijus.

Šī intelektuālā rezultāta **trešā fāze** bija padziļinātas intervijas ar pieredzējušiem jaunatnes darbiniekiem, karjeras konsultantiem un jaunatnes organizāciju pārstāvjiem. Interviju mērķis bija padziļināt izpratni par darbā ar jaunatni izmantotajām metodēm un instrumentiem, tostarp izaicinājumiem un iespējamiem problēmu cēloņiem. Svarīgi bija apkopot informāciju par nepieciešamo metodisko atbalstu un citiem saistītiem jautājumiem, lai paaugstinātu pusaudžu iekšējo motivāciju un uz izaugsmi orientētas domāšanas attīstību.

OECD Starptautiskā skolēnu vērtēšanas programma *PISA 2022* definē radošo domāšanu kā procesu, kas rezultējas kā vērtīgu un oriģinālu ideju radīšana. Tipisks radošais process ietver problēmas analīzi, vairāku viedokļu un iespēju izpēti, ideju ģenerēšanu un testēšanu, risinājumu izstrādi un pilnveidošanu, kā arī rezultātu izvērtēšanu.

Dažādos avotos radošā domāšana tiek skaidrota ar kognitīviem procesiem, savukārt radošums ietver gan kognitīvos procesus, gan uz tiem balstītu uzvedību kā domu jeb ideju procesēšanas rezultātu. (Isenberg & Jalongo, 1993)

Šī projekta ietvaros partneri vienojās lietot radošās domāšanas jēdzienu kā "darīšanas un radīšanas" procesu, kuru veido secīgi posmi, savukārt radošums ir šo pašu komponentu kombinācija.

Visu trīs pirmā intelektuālā rezultāta fāžu rezultāti: priekšizpēte, aptauja un intervijas tika apspriestas partneru sanāksmēs, tika izdarīti secinājumi un izmantoti radošās un dizaina domāšanas rīku izstrādes gaitā. Katras fāzes rezultāti var būt noderīgi turpmākiem pētījumiem, un tie tiks izplatīti kā vizuāla infografika, lai ilustrētu pusaudžu mērķa grupai aktuālos jautājumus, īpaši, lai turpmākajos gados likvidētu un samazinātu *NEET* jauniešu skaitu.

APTAUJU REZULTĀTI

Aptaujas **mērķis** bija apzināt izplatītākās metodes un rīkus, ko neformālās izglītības organizācijas un jomas profesionāļi izmanto darbā ar jauniešiem (īpaši 13-16 gadus veciem), lai sekmētu pusaudžu motivāciju, pašvērtējumu un veicinātu uz izaugsmi vērstu domāšanu. Aptaujas rezultāts kļuva par nozīmīgu ieguldījumu, lai turpmāk veiktu kvalitatīvu pētījumu – padziļinātās intervijas procesu.

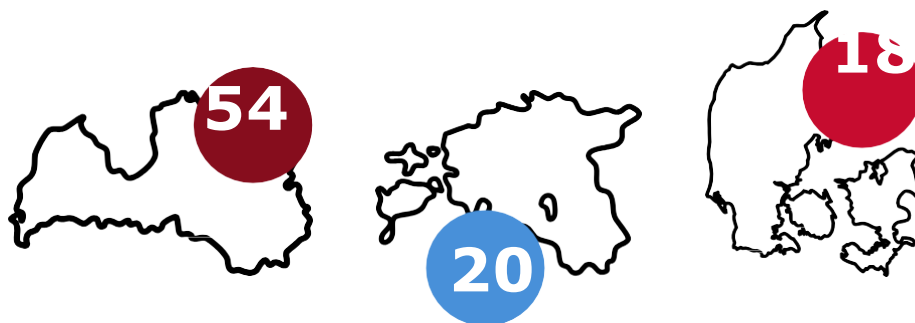
Aptauja tika veikta, izmantojot anketu, kas sastāvēja no **18 jautājumiem** (1.pielikums "Anketa"), izmantojot *Google Forms* un *SurveyMonkey* tīmekļa rīku. Aptauja ir izvēlēta kā visizplatītākais pētījuma instruments. To veidoja: jautājumi ar atbilžu variantiem, Likerta skalas tipa jautājumi, lai noskaidrotu attieksmi un viedokli par konkrētām tēmām, atvērtā tipa jautājumi, lai izprastu plašāku skatījumu un sniegtu respondentiem iespēju izteikt savu konkrēto viedokli vai dalīties ar konkrētiem datiem.

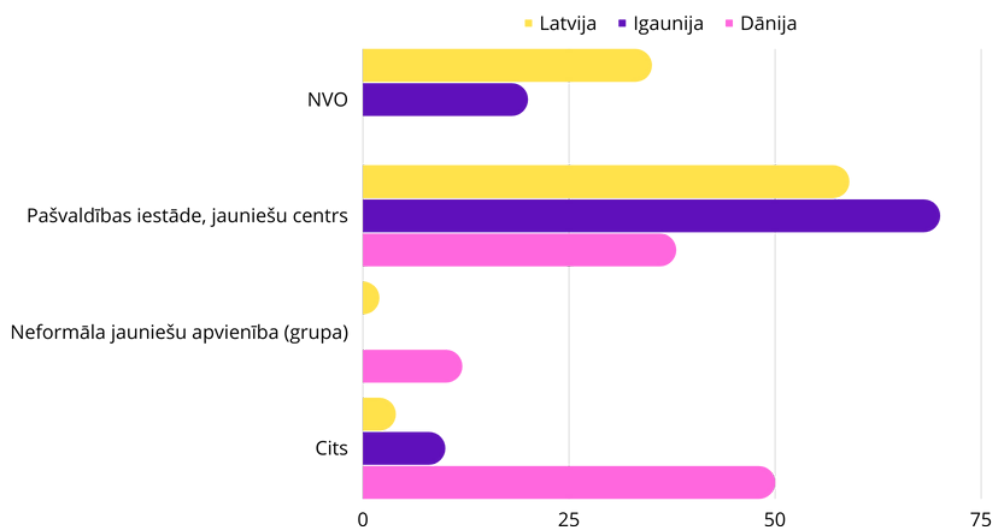
Anketēšanas process tika veikts respondentu dzimtajā valodā un vēlāk atbiles un rezultāti tulkoti angļu valodā, lai darītu tos zināmus un izmantojamus viesiem partneriem.

RESPONDENTI

Kā tika secināts pirmsizpētes posmā, katrai valstij ir atšķirīga institucionālā uzbūve attiecībā uz jaunatnes politiku un pusaudžu mērķa grupai veiktajām aktivitātēm. Aptauja veikta to jaunatnes speciālistu vidū, kuri strādā pašvaldību un nevalstiskos jaunatnes centros, karjeras centros vai skolās kādā no trīs valstīs – Latvijā, Igaunijā vai Dānijā. Aptaujas veiktas laika posmā no 2021. gada septembra līdz 2022. gada janvārim.

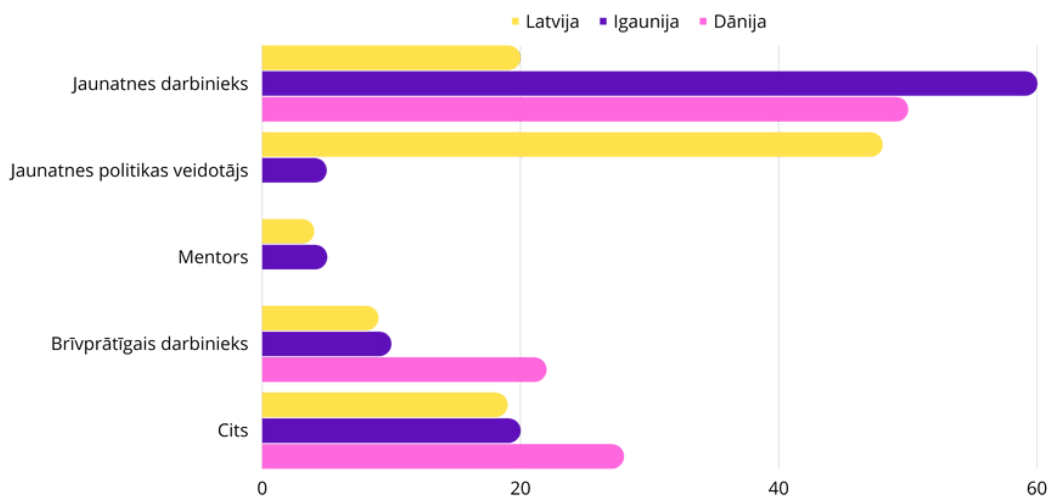
Kopā visās trīs valstīs tika aptaujāti **92 respondenti**

1. grafiks Respondentus pārstāvošo organizāciju veidi (%)

Latvijā un Igaunijā lielākā daļa respondentu strādā par jaunatnes darbiniekiem vai jaunatnes politikas veidotājiem, savukārt Igaunijā un Dānijā ir arī ievērojams brīvprātīgo īpatsvars. Kategorijā "Cits" biežākā atbilde visās trīs valstīs bija "Skolotājs".

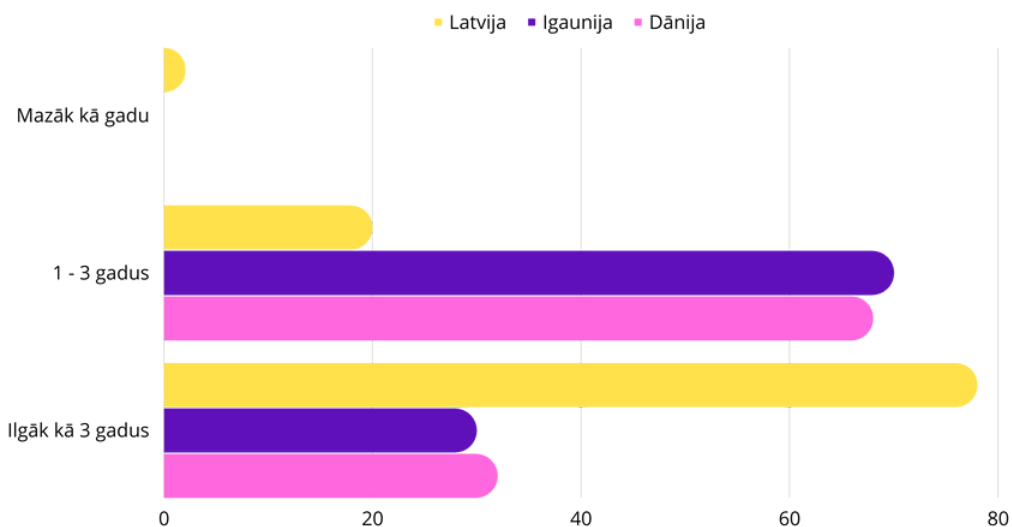

2. grafiks. Respondentu nodarbošanās (%)

Aptaujāto vidū vienlīdzīgā daudzumā bija tie, kuri ikdienā dzīvo un strādā lielākā vai mazākā pilsētā un laukos (ciematā). Lai gan šajā pētījumā varētu būt zināmi ierobežojumi diezgan mazā respondentu skaita dēļ, autori

atturējās izdarīt secinājumus par jaunatnes darbinieku kopējo ģeogrāfisko izplatību visās trīs valstīs. Bija respondenti, kuri strādā dažādās pilsētās vai apvieno darba maiņas laukos un pilsētās.

Aptuveni 70% aptaujāto ar jauniešiem strādā jau ilgāk par 3 gadiem, ap 30% aptaujāto 1-3 gadus. Tikai daži respondenti visās trīs valstīs ir strādājuši ar jauniešiem mazāk nekā gadu.

3.grafiks Respondentu pieredze darbā ar jaunatni (%)

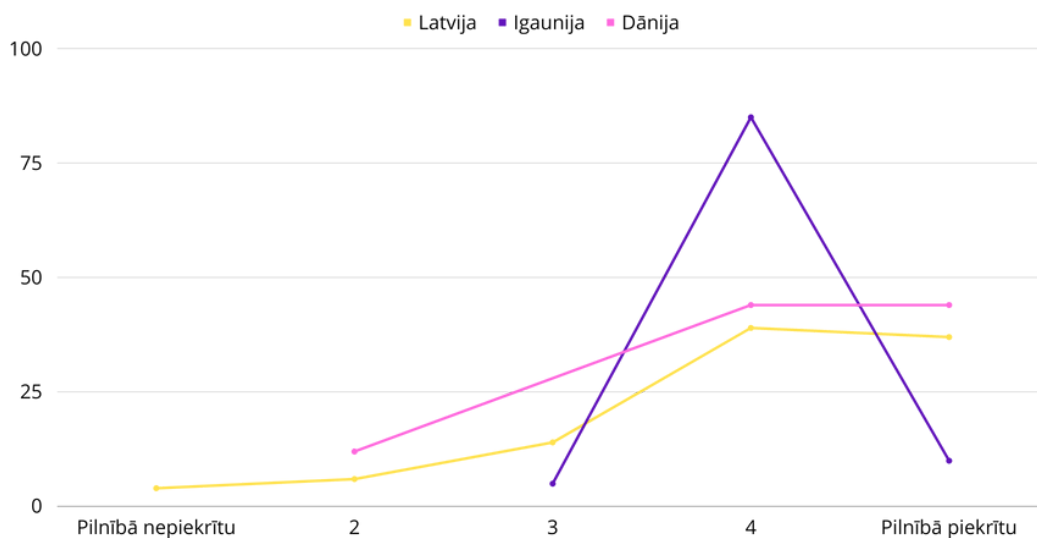
Salīdzinoši zems ir to respondentu īpatsvars, kuru profesionālā pieredze ir mazāka kā gadu. Tas ir skaidrojams ar dažādiem faktoriem, piemēram, mazāk pieredzējuši jaunatnes darbinieki atturējās dalīties ar saviem atklājumiem un novērojumiem to trūkuma dēļ. Datu vākšana no pieredzējušākiem speciālistiem ļāva autoriem gūt dziļāku priekšstatu par jauniešu mērķauditoriju. Pirmsizpētes posmā apkopotie dati arī apliecināja augstu migrācijas procentuālo īpatsvaru dažādos šajā sektorā esošajos amatos gan diezgan zemo algu līmeni, gan profesionālās izaugsmes nepieciešamības, gan arī psiholoģiskā stresa faktoru dēļ, kuriem ir pakļauti izglītības darbinieki gan formālajā, gan neformālajā segmentā.

- ❖ JAUNATNES DARBINIEKS/ BRĪVPRĀTĪGAIS/ PEDAGOGS
- ❖ PĀRSTĀV PAŠVALDĪBU VAI JAUNIEŠU CENTRU
- ❖ >1 GADA PIEREDZE DARBĀ AR JAUNATNI
- ❖ VEIC PROFESIONĀLO DARBĪBU PILSĒTĀS UN LAUKU TERITORIJĀS

2 attēls. Vidējā respondenta raksturojums Latvijā, Igaunijā un Dānijā

Ar *OECD PISA (Programme for International Student Assessment)* – OECD Starptautisko skolēnu kompetences vērtēšanas programmu ik pēc trim gadiem tiek vērtēta 15 gadus vecu skolēnu kompetence lasīšanā, matemātikā, dabaszinātnēs un vēl citās jomās plašā skolēna, skolas, izglītības sistēmas raksturlielumu kontekstā. *OECD PISA* testa uzdevumu un aptauju mērķis ir noteikt skolēna kompetenci izmantot izglītības procesā iegūtās zināšanas un prasmes reālai dzīvei pietuvinātās situācijās, konstatēt skolēnu gatavību mācīties, turpināt izglītību un būt sekmīgiem sabiedrības locekļiem. *OECD PISA* rezultāti tiek plaši izmantoti *OECD, ES* un *ANO* darbā valstu izglītības sistēmu kvalitātes novērtēšanas, izglītības attīstības un izglītības politikas rekomendāciju izstrādes jomā.

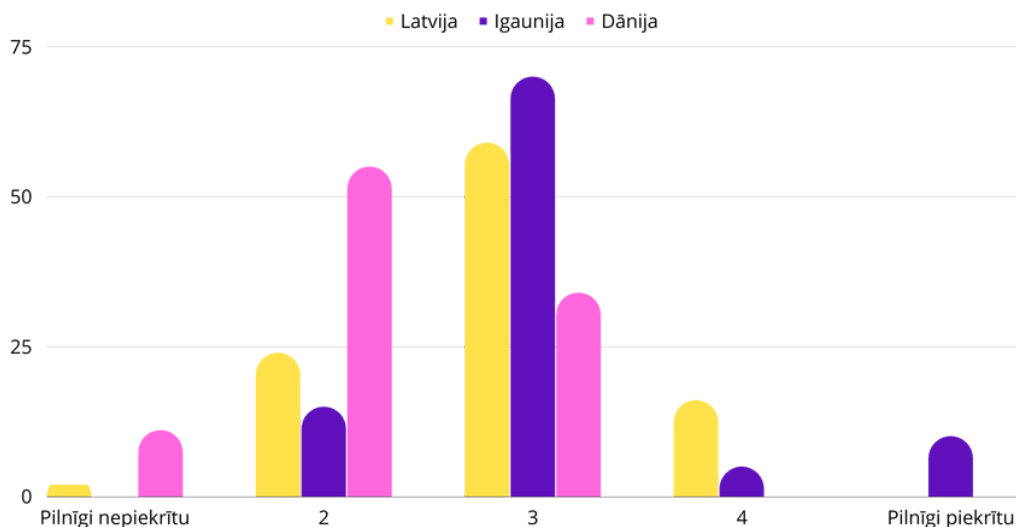
OECD PISA 2022 pamatpētījuma laikā tiek mērīta piecpadsmit gadus vecu skolēnu kompetence skolā iegūtās zināšanas pielietot reālai dzīvei pietuvinātās situācijās. PISA testa satura pamatjomas ir matemātika, lasīšana un dabaszinātnes, kā arī jauna inovatīva joma – radošā domāšana. 2022. gada pētījuma rezultāti būs pieejami 2023. gada rudenī.

4. grafiks Radošuma kā kompetences nozīme veiksmīgai karjeras attīstībai (%)

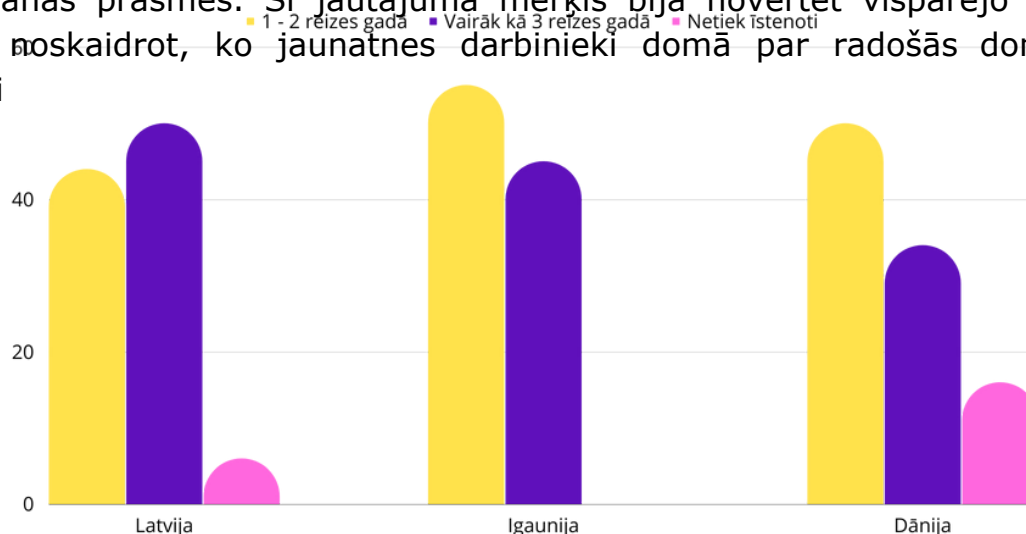
Gandrīz 90% respondentu Latvijā, Igaunijā un Dānijā uzskata, ka radošums ir viena no svarīgākajām kompetencēm veiksmīgai karjeras attīstībai. Latvijā un Igaunijā līkne ir lēzenāka, salīdzinot ar Dānijas respondentiem, kuri uz šo apgalvojumu atbildēja ar stingru "Piekrītu". Līknes ar latviešu un igauņu atbildēm veidojas pakāpeniski, kas varētu liecināt par to, ka cilvēki nav pilnībā pārliecināti par radošās domāšanas prasmes pieaugošo nozīmi un vēlas nogaidīt, lai pieredzētu reālus rezultātus.

Visu trīs valstu respondenti pieļauj, ka jauniešiem nav pietiekamas informācijas par profesijām, kuras nākotnē varētu būt pieprasītas. Šie rezultāti liecina, ka ir nepieciešami papildu pētījumi, lai saprastu, vai un cik lielā mērā tas ir saistīts ar pašu jaunatnes speciālistu zināšanām šajā jomā, lai atbalstītu pusaudžus sniedzot zināšanas un pieredzi jomās, kurās tas kļūs aktuāli.

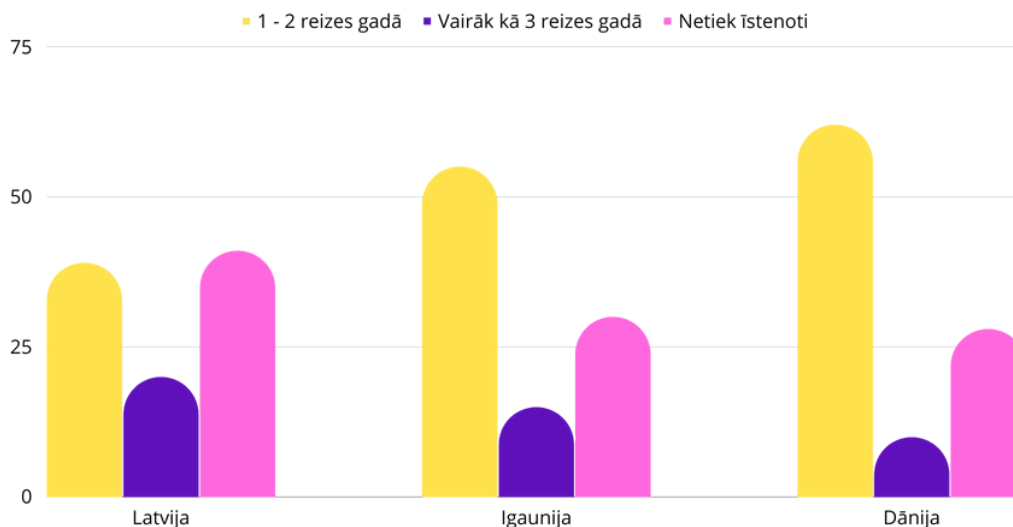

5.grafiks Jauniešu informētība par šobrīd un nākotnē pieprasītām profesijām (%)

Lielākā daļa aptaujāto uzskata, ka jaunieši neapzinās radošās domāšanas nozīmi izvēloties nākotnes profesiju. *LinkedIn Learning* veiktā tirgus izpēte atklāj, ka radošums 2019. gadā bija vispieprasītākā uzņēmumu "mīkstā" prasme (*soft skill*), un saskaņā ar *McKinsey Institute* prognozēm, pieprasījums pēc radošās domāšanas Rietumeiropā līdz 2030. gadam pieaugs par 30%. Runājot par institucionālo un sistēmisko atbildību, lielākā daļa aptaujāto piekrīt, ka radošās domāšanas pamatjēdzieni un teorija ir jā māca jau skolā. Tas pats attiecas uz radošās domāšanas praktisko ieviešanu. Praktiskajai pieredzei vajadzētu iet roku rokā ar teoriju. Kad respondentiem tika lūgts novērtēt jauniešu radošās domāšanas prasmju līmeni, aptuveni 70% to novērtēja kā nepietiekamu. Pašreizējā aptauja satur tikai vispārīgu jēdziena formulējumu, nesniedzot detalizētākus kritērijus, lai novērtētu radošās domāšanas prasmes. Šī jautājuma mērķis bija novērtēt vispārējo viedokli, piem. noskaidrot, ko jaunatnes darbinieki domā par radošās domāšanas prasmi

6.grafiks Radošo domāšanu attīstošu pasākumu un
aktivitāšu īstenošanas biežums 7.- 9. klašu
skolēniem

7.grafiks Dizaina domāšanu attīstošu pasākumu un aktivitāšu īstenošanas biežums 7.- 9. klašu skolēniem

Būtiski ir uzsvērt, ka kopumā 40% respondentu vispār neorganizē ar dizaina domāšanas prasmi saistītas aktivitātes.

Vienlaikus, pēc respondentu domām, trīs aktivitātes ir vienlīdz svarīgas/efektīvas, lai jaunieši izprastu profesiju daudzveidību un profesijas izvēlei nepieciešamās kompetences:

- Specializētās nodarbības vai iekļauti materiāli stundās sākumskolas klasēs.
- Praktisks uzdevumu kopums sevis izzināšanai, personības iezīmju iepazīšanai profesionāļu uzraudzībā.
- Līdzekļi radošās domāšanas attīstīšanai un apmācībai to praktiskajā izmantošanā.

Noslēguma daļā respondenti tika aicināti dalīties ar labajiem piemēriem un radošiem rīkiem no savas pieredzes, piemēram, darbnīcām, aktivitātēm, izdales materiāliem, rīkiem, lietotnēm, cilvēkresursiem – treneriem, koučiem utt.

Bija liela respondentu atsauce. Vairāk nekā puse aptaujāto dalījās ar labām metodēm nosaucot strādājoša speciālista vārdu un tika sniegti 15 ieteikumi izmantojamām metodēm un instrumentiem. Visvairāk tika izteikti priekšlikumi par vispārīgām radošām metodēm dažādām aktivitātēm auditorijas iesaistīšanai, beznosodījuma vides veidošanai utt.

Jāatzīmē, ka neviens īpašs, vecumam pielāgots instruments radošās domāšanas prasmju attīstībai netika minēts. Tā vietā minēti pielāgoti rīki, kas lielākoties domāti pieaugušo mērķauditorijai.

NOSLĒGUMA SECINĀJUMI

Respondenti vērtē, ka radošums ir viena no svarīgākajām prasmēm veiksmīgai karjeras attīstībai, taču tajā pašā laikā jauniešiem Latvijā un Igaunijā nav pietiekamas informācijas par profesijām, kuras būs pieprasītas nākotnes darba tirgū.

Vērtējums par jauniešu pašattīstības rīku pieejamību liecināja par pretrunīgiem viedokļiem. Latvijas un Igaunijas respondenti atbalstīja uzskatu, ka jauniešiem ir pieejami dažādi pašizaugsmes instrumenti (spēles, testi, aplikācijas u.c.), kas palīdz izdarīt patstāvīgu izvēli par turpmāko karjeras/darba izvēli. Dāņi šim apgalvojumam nepiekrīta.

Lielākā daļa aptaujāto uzskata, ka jaunieši neapzinās pieprasījumu pēc radošās domāšanas nevienā profesijā, tāpat vērtējot arī kritisko domāšanu un spēju risināt sarežģītas problēmas. Apmēram 70% aptaujāto profesionāļu pusaudžu radošās domāšanas prasmes vērtē kā nepietiekamas un uzskata, ka tās nepieciešams uzlabot.

Respondentiem ir stingrs viedoklis, ka jauniešiem skolā būtu jāapgūst radošās domāšanas teorētiskais pamats. Tāpat aptuveni 90% aptaujāto uzskata, ka praktisku radošās domāšanas pielietojumu jauniešiem vajadzētu integrēt gan obligātās izglītības programmās, gan neformālās izglītības pasākumos.

Aptaujātie jauniešu centri norādīja, ka 7.-9.klašu jauniešiem karjeras un nodarbinātības pasākumus organizē vidēji 1-2 reizes gadā. Respondenti savas personīgās kompetences sniegt atbalstu jauniešiem karjeras izvēlē novērtēja kā pietiekamas vai drīzāk pietiekamas (70% Latvijā un Igaunijā, 40% Dānijā).

Starp metodēm un instrumentiem, kas varētu palīdzēt jauniešiem izprast profesiju daudzveidību un profesijas izvēlei nepieciešamās kompetences, respondenti vienlīdz nozīmīgi minēja trīs:

- Specializētās nodarbības skolas mācību programmā.
- Praktisks uzdevumu kopums sevis izzināšanai, personības iezīmju iepazīšanai profesionāļu uzraudzībā.
- Līdzekļi radošās domāšanas attīstīšanai un to praktiskās izmantošanas apmācībai.

Visbeidzot, aptaujas dalībnieki dalījās ar vairākām labām metodēm un radošiem instrumentiem no savas pieredzes, piemēram, apmācībām; aktivitātes, materiāli; rīki un lietojumprogrammas. Tie tika pētīti nākamajā projekta posmā un kalpoja par pamatu dizaina un radošās domāšanas attīstības rīku instrumentārijam.

INTERVIJU REZULTĀTI

Projekta partneri veica 35 padziļinātas intervijas Igaunijā, Latvijā un Dānijā ar jauniešu izglītotājiem un/vai jaunatnes organizāciju pārstāvjiem, lai gūtu padziļinātu izpratni par radošās domāšanas kompetences nozīmi un izmantošanu katrā no valstīm.

Izvērsto interviju mērķis bija gūt plašāku priekšstatu par metodēm un instrumentiem, kas tiek izmantotas darbā ar jaunatni, un uzzināt par izaicinājumiem un problēmām dizaina un radošās domāšanas metožu lietošanā. Interviju rezultātā bija plānots apzināt jauniešu domāšanas ieradumus, nepieciešamo metodisko atbalstu un citus ar to saistītos jautājumus, lai palielinātu jauniešu motivāciju, uzlabotu paškonceptu un sekmētu uz izaugsmi vērstas domāšanas attīstību.

Interviju process tika veikts respondentu dzimtajā valodā un vēlāk atbiles un rezultāti tulkoti angļu valodā, lai darītu tos zināmus un izmantojamus viesiem partneriem. Intervijas tika veiktas attālināti, izmantojot tiešsaistes un ieraksta iespējas ZOOM platformā.

RESPONDENTI

Kopā visās trīs valstīs tika intervēti **35 profesionāļi**:

- **17**
- Latvijā,
- **10**
- Igaunijā **8**
- Dānijā.

Respondenti tika izvēlēti un uzrunāti tā, lai iespēju robežās nodrošinātu optimālu ģeogrāfisko pārklājumu, gūtu iespēju intervēt gan profesionāļus, kuri ikdienā strādā ar jauniešiem lielpilsētās, gan reģionos. Padziļināto interviju formāts deva iespēju uzdot papildu jautājumus, kā arī teju neierobežoti uz klausīt sarunas partneru viedokli, pieredzes stāstus un bažas attiecībā uz nākotnes perspektīvām.

Intervijas tika veiktas, pamatojoties uz iepriekš sagatavotām tēmām un vadlīnijām, kas sastāvēja no ievadjautājuma par 21. gadsimta prasmēm un 14 jautājumiem (Pielikums Nr.2), kas aptvēra trīs galvenās tēmas:

- Intereses un kompetences. Atklāšana, atzišana un
- attīstība. Atšķirīgi domāšanas veidi un domāšanas modeļi pusaudžu vidū.
- Radoša un dizaina domāšana: rīki, labie piemēri un iespējamās problēmas nākotnē.

21. GADSIMTA PRASMES. RADOŠĀS DOMĀŠANAS JĒDZIENA IZPRATNE

Pirmais jautājumu kopums tika izstrādāts, lai pētītu un izzinātu vispārējo izpratni par radošās domāšanas jēdzienu, lomu un izmantošanu to profesionāļu vidū, kuri ikdienā strādā ar jauniešiem.

Uz jautājumu, kas nāk prātā kā "21. gadsimta" prasmes, kas pārsniedz lasītprasmi un matemātiku, kuras pusaudzim būtu jāapgūst, lai realizētu savu potenciālu, respondenti izcēla tādas viņuprāt svarīgākās prasmes 21. gadsimtā, kuras pusaudzim būtu jāapgūst, tostarp:

- Digitālās prasmes
- Komunikācijas prasmes
- Kritiskās domāšanas prasmes
- Komandas darbs/ koprade
- Laika plānošana
- Radoša domāšana
- Pašpārvaldes prasmes/ Pašapziņa
- Problēmu risināšanas prasmes
- Uzņēmējdarbība
- Paškritika un zinātkāre

Respondents no Latvijas savā atbildē tieši norādīja:

"Jauniešiem ir jāmācās un jādomā patstāvīgi. Tā ir viena no svarīgākajām prasmēm, kas jauniešu vidū jāatbalsta un jāiedrošina".

Jaunatnes speciālists no Latvijas:

"Viena no svarīgākajām prasmēm, ko skolā diemžēl nemāca, ir darbs komandā, spēja sastrādāties, prasme domāt ārpus rāmjiem, atrast nestandarta pieeju lietām, būt patstāvīgam lēmumu pieņemšanā."

Vairākkārt tika atkārtots, ka ir skaidra izpratne par atsevišķām būtiskām prasmēm, taču trūkst metodes un instrumentu, kas veicinātu šādu prasmju attīstību jauniešu vidū. Vienkārši sakot, profesionāji zina, ko mācīt, bet dažreiz nezina – kā.

Radošās domāšanas jēdziena izpratne bija diezgan līdzīga visu respondentu vidū Latvijā, Igaunijā un Dānijā.

Visvairāk minēti salīdzinājumi un izapausmes formas, sakot, ka radošā domāšana ir:

- Domāšana ārpus rāmjiem.
- Atvērta tipa domāšana.
- Drosme, prasme un gatavība savienot mainīgos, neierastus risinājumus. Jaunu risinājumu atrašana jau esošajām problēmām
- Spēja rast radošus, bieži vien negaidītus risinājumus dažādām problēmsituācijām, izmantojot nestandarta pieeju un metodes.

Starptautisko jauniešu nometņu vadītājs un jauniešu skolotājs no Dānijas: *"Radošums nāk no radīšanas procesa. Es domāju, ka radošā domāšana nozīmē sevi ieprogrammēt rīkoties tā, ka vienmēr ir pieejami jauni ceļi, jaunas iespējas, jaunas kombinācijas, un vienmēr ir iespējami jauni risinājumi. Tā ir rīcība un domāšanas forma, kad jaunietis ir spiests domāt un darīt citādāk, produktīvāk, drosmīgāk. Radošā domāšana ir lielisks resurss, kas ir jāsauglabā, lietojot jeb ekspluatējot šo prasmi atkal un atkal."*

Katram respondentam bija saistošs, pamatots, pieredzē balstīts viedoklis par radošo domāšanu. Interesanti bija atklāt nianse turpmākajos jautājumos, piem. aprakstot radošās domāšanas komponentes vai nosacījumus, kas jānodrošina, lai veicinātu, censtos un vadītu šādas prasmes veiksmīgu attīstību.

INTERESES. TO ATKLĀŠANA, APZINĀŠANĀS UN ATTĪSTĪŠANA PUSAUDŽU VECUMĀ

Lai izvērtētu problēmu un veidotu kopainu par situāciju visās trīs valstīs, otrā intervijas jautājumu bloka uzdevums bija apkopot detalizētu informāciju par to, **kādu atbalsta līmeni apkārtējā vide un apstākļi sniedz pusaudžiem savu turpmāko dzīves mērķu definēšanai un īstenošanai.**

Lūgti raksturot informācijas un zināšanu pietiekamību, kas nepieciešama, lai pieņemtu pārdomātu lēmumu par turpmākajiem soļiem pēc skolas beigšanas, respondenti Latvijā, Igaunijā un Dānijā lielākoties piekrita iepriekš izteiktajiem apgalvojumiem. Kopumā informācijas ir pietiekami daudz (dažos gadījumos pārāk daudz). Informācijas un zināšanu līmenis katrā atsevišķā gadījumā atšķiras atkarībā no individuālās pieredzes, informācijas un vides: mājas, skola, draugi, mentori utt.

Interviju laikā izskanēja pamatojumi par to, ka trūkst noteiktu prasmju, lai apstrādātu un sistematizētu pārmērīgi lielos informācijas apjomus, piem. jaunieši nav spējīgi izvērtēt un apstrādāt ziņas, galvenokārt tāpēc, ka mūsdienās viss tiek atzīmēts kā steidzams un svarīgs.

Intervējamie profesionāļi atzina, ka apkārtējai videi, proti, skolai un ģimenei, ir izšķiroša nozīme.

Ik pa brīdim ir svarīgi aktualizēt jautājumus:

- Cik liela ir skolu sistēma un atbalsts jaunatnei?
- Vai ģimenes vērtības ir saskaņotas ar tām, kuras māca skolā utt.

Respondenti visās trīs valstīs uzsvēra strukturētas informācijas nozīmi pirms tās nodošanas jauniešu mērķa grupām. Dažkārt sociālo tīklu izmantošana piem. *Instagram*, *TikTok* ir jāapsver kā komunikācijas avots, lai satiktu jauniešus pusceļā: viņu pašu rotaļu laukumā. Sociālo tīklu izmantošana palīdz atkārtoti apstiprināt informāciju, izmantojot dažādus kanālus. Ja pusaudži skolā kaut ko dzird un iemācās, piemēram, teorētiskā līmenī, pēc tam saskaroties ar to pašu vēstījumu, bet citādāk pasniegtu izmantojot ikdienišķākos, izplatītākos nesējus, šī informācija nogulsņējas caur atkārtojumu.

Karjeras konsultants no Igaunijas:

„Tas ir ļoti atkarīgs no skolas, cik ļoti skolotāji spēj veidot saiknes un saistīt ar turpmākajām izvēlēm, cik daudz jauniešu iesaistās dažādos projektos. Jo vairāk jauniešu iesaistās dažādos projektos, jo vispusīgāka ir jauniešu informētība.”

Intervējamais no Latvijas:

„Informācijas ir diezgan daudz, bet vai jaunieši vienmēr zina, kur to meklēt? Viņiem tā droši vien nav prioritāte. Informācijas ir daudz, taču daļa var nebūt pieejama vai tik viegli saprotama. Piemēram, par alternatīvām karjeras iespējām pēc skolas beigšanas. Pusaudži ir apmulsuši, viņi ir apmaldījušies un apmulst pret viņiem vērstajās apkārtējo cerībās. Mums ir jāsaprot, ka šajā vecumā viņi piedzīvo tik daudz fizioloģisku un kognitīvu izmaiņu. Jā, viņi vairs nav mazi bērni, tomēr pieaugušo uzmanība un pacietība joprojām ir izšķiroša. Mums jābūt klātesošiem, pieejamiem, gataviem viņus vadīt. Tomēr vai mēs? Tas, ko mēs redzam, ir realitāte, kad pieaugušajiem, pat profesionāļiem, ir grūti pielāgoties tehnoloģiskajām izmaiņām un strauji augošajam tempam, kā gan viņi var nodrošināt komfortu jauniešiem? Tas sākas no augšas, nevis no apakšas. Mums kā pieaugušajiem ir jābūt pārliecinātiem, bet elastīgiem, mūsdienās nekas nav pastāvīgs, taču šī koncepcija neatbilst dogmatiskajām sistēmām. Un izglītības sistēma ir dogmatiska.”

Interviju laikā viens no uzdevumiem bija atklāt ikdienas praksi, kā jaunieši tiek iepazīstināti ar iespējamajām profesijām un svarīgākajām kompetencēm, kas nepieciešamas, lai šajās profesijās gūtu panākumus.

Ir vairāki veidi, kā jauniešus var iepazīstināt ar viņu iespējām. Intervijās tika akcentēts, ka viss ir atkarīgs no katras skolas, izglītības vai atpūtas centra individuāli, no pedagogu intereses līmeņa un vēlmes veltīt papildu laiku.

Praksē igauņu respondenti norādīja, ka karjeras konsultācijas skolās notiek, taču stundu nav pietiekami daudz, tāpēc to var uzskatīt par ievadu karjeras iespējām, nevis cienīgu konsultāciju ar nepieciešamo pēcpārbaudi.

Latvijas respondenti dalījās arī ar informāciju par karjeras dienām skolās, karjeras pasākumiem, karjeras nodarbībām, karjeras spēlēm, atvērto durvju dienām, augstskolu apmeklējumiem un atsevišķu profesiju reprezentatīvām prezentācijām skolā, taču kopējais iespaids ir diezgan līdzīgs Igaunijas partneru dalījumam.

Dānijā izglītības konsultanti izmanto rīku *Kompetence Hjulet* (kompetenču ritenis). Viņi izmanto arī *Brobygning* (Briding), kur jaunieši pēdējos pamatskolas gados apmeklē dažādas izglītības iestādes, kas līdzinās tādām aktivitātēm kā Ēnu diena vai ēnošana Latvijā un Igaunijā

Respondentu biežāk identificētās problēmas jauniešu vidū:

- **Kvalificētu mūsdienu karjeras speciālistu trūkums**
- **skolās. Nepietiekamas uz projektiem balstītas karjeras aktivitātes.**
- **Individuālu konsultāciju un atgriezeniskās saites nodrošinājuma trūkums.**

Neformālās izglītības treneris un koučs no Latvijas:

„Karjeras konsultācijas mums joprojām tiek vadītas vecajās tradīcijās. Tās nemāca un neuzsver, ka jaunietis ir vērtīgs. Skolā formālā un karjeras izglītība ir vērsta uz to, lai vēlāk dzīvē visu darītu tā, ka tas atbilstu pieņemtajam veiksmes formulējumam. Panākumus joprojām nosaka tas, ka svarīgi nopelnīt daudz naudas vai vismaz iegūt pienācīgu, stabilu darbu. Kas ir cienīgs darbs? Ja darbs ir stabils, vai tas arī sniedz papildījumu? Kā ar patiesām interesēm, talantiem? Latvijā, ja pusaudži saka, ka ir gatavi paņemt pārtraukumu un izpētīt pasauli, tas joprojām tiek uztverts ar lielu jautājuma zīmi un šaubām. Ja cilvēks ir gudrs, ar labām atzīmēm, gandrīz neapšaubāmi viņam jādodas tieši uz universitāti. Šis domāšanas veids joprojām ir tik dziļi iesakņojies.”

8.grafiks Patreiz praksē izmantotās aktivitātes
un metodes, lai palīdzētu jauniešiem atklāt savas
profesionālās intereses

Katrā valstī ir īpašas aktivitātes, kas vērstas uz jauniešiem ar viduvējiem sasniegumiem un zemu motivāciju vai citiem *NEET* jauniešu riska faktoriem.

Igaunijā darbs ar *NEET* jauniešiem tiek veikts individuālā līmenī, 1 pret 1 konsultējoties ar sociālo pasniedzēju (pedagogu), pašvaldības līmenī tiek īstenotas programmas, piemēram, vietējā atbildīgā norīkošana (ne visās pašvaldībās darbojas, trūkst sadarbības ar reģionālajos jaunatnes centros) vai Jaunatnes atbalsta programmā (noslēdzās 2022. gadā un tajā bija iesaistīta tikai 1/2 no visām pašvaldībām), un valsts līmenī, veicot atzīmju uzraudzību, izmantojot elektronisko skolu sistēmu (*Stuudium*).

Programmas un aktivitātes **Latvijā** ir līdzīgas kā kaimiņvalstī. Individuālo darbu ar *NEET* jauniešiem veic pašvaldību norīkoti sociālie darbinieki (ne katrā pašvaldībā, jo trūkst cilvēku, kas pretendē uz šo amatu). Ar Eiropas Sociālā fonda palīdzību tika īstenots vērienīgs projekts *NEET* jauniešu skaita samazināšanai Latvijā. Šis projekts ("Pumpurs") ir noslēguma posmā, un rezultāti tiek izvērtēti pirms tālāko darbību veikšanas. Cita Jaunatnes starptautisko programmu aģentūras vadītā iniciatīva "Proti un dari" arī ir paredzēta *NEET* jauniešiem, un tā tiks pabeigta līdz 2023. gada decembrim.

Nedaudz citādāka situācija ir **Dānijā**, kur pusaudžiem tiek dota iespēja gadu (10.klasi) apgūt daļēji valsts subsidētā privātā internātskolā, ja viņi nav gatavi tālākizglītībai pēc 9.klases. Ja pusaudži nav gatavi turpināt izglītību: vecāku un skolotāju konsultēšana ir iesaistīta plāna izstrādē situācijas risināšanai un rīcības plāna sastādīšanai soli pa solim .

Neatkarīgi no oficiālajām programmām, kas tiek īstenotas katrā valstī, galvenā atbildība gulstas uz cilvēkiem, kas ir tieši saistīti ar pusaudžiem, kuriem ir nepieciešama palīdzība - jaunatnes speciālistiem, NVO darbiniekiem, skolotājiem, pašvaldību pārstāvjiem utt. Visu veikto aktivitāšu panākumi lielā mērā ir atkarīgi no jauniešu iniciatīvas un enerģijas. Daudzos gadījumos, īpaši laukos, ģeogrāfiski attālos apgabalos vai vietās, kur īpatsvarā ir mazākumtautību iedzīvotāji, pusaudža uzticības iegūšanai svarīgākā loma ir ne tikai profesionālajām spējām, bet gan personiskajai harizmai un vienkāršai, tomēr pastāvīgai klātbūtnei. Nav kartes, nav noteikumu grāmatas, kas jāievēro, kas ir gan priekšrocība, gan trūkums. Respondenti visās trīs valstīs minēja dažādu rīku nozīmi, no kuriem izvēlēties.

Neatkarīgi no jau izveidoto aktivitāšu un rīku pieminēšanas, piemēram, grupu un individuālās karjeras lekcijas, ēnošana, stažēšanās, meistarklases un semināri, vasaras programmas un citas labi zināmas iespējas, respondenti

uzsvēra pēctecības trūkumu un tālāku pārmaiņu nozīmi starp fiksēto un izaugsmes domāšanas veidu. Pat ja domāšanas veida jēdziens netika izvirzīts konkrēti, tā pamatā esošā ideja ilustrēja fiksētā domāšanas veida trūkumus, kas pašlaik ir sastopami vairākuma izglītības sistēmās, piemēram, izglītības sistēmās. pieķeršanās atzīmēm kā veiksmes rādītājam, kļūdu kaunināšana un tamlīdzīga rīcība, kas nosacīti iedala jauniešus labajos un sliktajos, veiksmīgajos un ne utt.

Trešajā intervijas jautājumu blokā bija svarīgi noskaidrot, kā jaunieši tiek atbalstīti un konsultēti, lai viņi varētu pieņemt pārdomātus lēmumus par savu izaugsmes ceļu pēc pamatizglītības iegūšanas (attiecībā uz tālāko profesionālo vai vispārējo vidējo izglītību)?

PAR DOMĀŠANAS VEIDIEM UN TO ATTĪSTĪŠANU JAUNIEŠOS. RADOŠAS DOMĀŠANAS ATTĪSTĪŠANA, KONKRĒTI RĪKI, LABAIS UN TRŪKSTOŠAIS.

Kamēr Dānijā Kerolas Dvekas (*Carol Dweck*) izaugsmes un fiksēto domāšanas veidu teorija neprasija skaidrojumu, Igaunijā un Latvijā bieži vien bija nepieciešami daži piemēri, lai ilustrētu šo jēdzienu. Dominējošā tendence, kas iezīmējās visās trīs valstīs, bija fakts, ka pašreizējās izglītības sistēmas nenodrošina būtisku vidi izaugsmes domāšanas veida attīstībai.

Izaugsmes domāšanas veida attīstībai respondenti minēja rīkus, kas pārsvarā pārklājās ar radošās domāšanas attīstīšanas instrumentiem, piemēram, kārtis, lomu spēles, galda spēles, improvizācijas aktivitātes utt. No nepieciešamajām vides īpašībām tika minēts iedrošinājums, brīvība mēģināt un kļūdīties, beznosodījuma vides nozīme, apkārtējo atbalsts un atgriezeniskā saite.

Intervējamie norādīja uz aspektiem, kā radošās domāšanas izmantošana tiek pielietota, lai rosinātu vairāku ideju veidošanos konkrētas problēmas risināšanai. Lielākā daļa no tiem bija tiešs vai netiešs radošās domāšanas rezultāts praksē nodrošinot:

- Pozitīvu atmosfēru, drošu
- vidi. Pieeju mācīties darot.
- Brīvību eksperimentēt, kļūdīties un mācīties no savas pieredzes. Iespēju prāta vētrām un ideju prezentācijām.
- Iespēju baudīt procesu, nevis gala rezultātu.

Turpmākajiem projekta soļiem bija svarīgi noteikt visizplatītākās jau izmantotās metodes, lai tās iekļautu instrumentārijā un nepieciešamības gadījumā pielāgotos izvēlētajai mērķauditorijai, meklētu alternatīvu rīku vai izstrādātu pavisam jaunu, ko aizpildīt. esošo trūkumu

Respondenti Latvijā, Igaunijā un Dānijā minēja labi zināmas metodes jauniešu radošās domāšanas kompetenču attīstīšanai:

- Koučings, individuāla
- mentorings. Prāta vētra, ideju prezentēšana.

- Praktiskās darbnīcas.
- Spēles (fiziskās un virtuālās), piem. Edvarda de Bono "Kā iegūt radošas idejas" Ideju darbnīcas - pasaules kafejnīca, ideju tirgus, Delftas metode utt.

Arī galvenie izaicinājumi radošās domāšanas attīstīšanā jauniešu vidū visās trijās valstīs bija līdzīgi, neskatoties uz sistēmiskajām un sociālekonomiskajām atšķirībām.

Latvijas respondenti uzsvēra pārmērīgo informācijas daudzumu un jauniešu nespēju orientēties tādā vidē, kur viss ir atzīmēts kā "steidzams", "svarīgs" un ar termiņu "pēc iespējas ātrāk". Ar empīriskiem piemēriem viņi norādīja, kā pieaugušie, profesionāļi nespēj tikt galā ar tehnoloģijām un straujām informācijas pārmaiņām, tāpēc aktuāls kļūst jautājums, kā lai tas izdodas jauniešiem ar viņu vecumam raksturīgo hormonālo un kognitīvo fluiditāti? Dānijas kolēģi piekrita jēdziena "praktizē to, ko tu sludini" nozīmei. Ja teorētiski visi zina 21. gadsimta prasmes un to, cik svarīgi ir būt elastīgam un spēt pielāgoties, tad ir jāizstrādā un jāpiemēro pienācīga metodika un instrumenti, lai atvieglotu mācīšanās un pārmācīšanās procesus. Igaunu respondenti vēlreiz pārliecināja par jau pieminēto atgriezeniskās saites faktoru, proti, lielākā daļa aktivitāšu ir balstītas uz projektiem un ir īstermiņa, bez pienācīgas atgriezeniskās saites.

Dizaina domāšanas jēdziens Latvijas un Igaunijas skolu sistēmās ir salīdzinoši jauns. Gaidāmā skolu reforma "Skola 2030" (Skola 2030). Izglītības un zinātnes ministrija rosina izmaiņas izglītības pieejā Latvijā, lai izstrādātu, apstiprinātu un secīgi ieviestu tādu mācību saturu un pieeju izglītībai, kas attīstītu 21. gadsimtā nepieciešamās uz vērtībām balstītas zināšanas, prasmes un attieksmes. Skolām jācenšas piedāvāt bērniem un jauniešiem tādu mācību pieredzi, kuras rezultātā skolēna zināšanas vai kompetence radītu: spēju kompleksi izmantot zināšanas, prasmes un paust attieksmi, risinot problēmas dažādās reālās dzīves situācijās. (LR Izglītības un zinātnes ministrija, 2023). Reforma jau ir sākusies un pakāpeniski tiek īstenota. Jaunā skolas mācību programma ir uz kompetencēm balstīta pieeja, un viena no kompetencēm ir dizaina domāšana.

Kā norādīja viens no jaunatnes speciālistiem Latvijā:

"Šobrīd uz papīra viss ir labi. Skolotāji un jaunatnes darbinieki cenšas darīt visu iespējamo, lai iedziļinātos dizaina domāšanas pieejas teorijā un ieviestu to praktiskos ikdienas uzdevumos. Trūkst detalizētas metodoloģijas, īpaši, ja runa ir par dažādām vecuma grupām. Mums ir vajadzīgi instrumenti, rīki, kas patiešām varētu palīdzēt modināt un pēc tam stiprināt vienu vai otru prasmi. Piemēram, pirms mēs pat pieminam kritisko domāšanu, jāatzīst, ka pusaudži bieži nevar tikt galā ar lielu informācijas apjomu, nemaz nerunājot par kritisku tās analīzi. Tāpēc vispirms būtu noderīgi rīki, kas varētu palīdzēt analizēt informāciju. Ja mēs izlaižam šo soli, jaunatne paliek tieši tur, kur viņi ir šobrīd. Tas ir tāpat kā ar labu recepti. Ja mums ir tikai sastāvdaļu saraksts un apraksts, cik veselīgas ir šīs sastāvdaļas, mēs joprojām nevaram pagatavot ēdienu bez instrukcijām un reāliem mērījumiem."

Dānijā profesionāļi vairāk pārzina dizaina domāšanas koncepciju, taču respondenti atzīst, ka vērtīga būtu integrētāka pieeja, turpinot darbību skolu

sistēmās un jauniešu centros vai NVO. Pašlaik nav vienotas sistēmas vai instrumentu kopas, bet profesionāji saka, ka tas varētu lieliski atvieglot viņu darbu.

Igaunijā viena no aktivitātēm, kurā tiek pielietota dizaina domāšanas pieeja, ir sava biznesa uzņēmuma prototipa izveide, taču tas ir tikai vidusskolas mācību programmā, nevis paredzēts pašreizējā projekta mērķauditorijai.

NOBEIGUMA SECINĀJUMI UN ATZIŅAS

1. Youth workers generally are aware of the trending demand for competencies involving critical and creative thinking, digital, communication, teamwork/co-creation, time management, problem-solving, and entrepreneurship skills. They admit to the vast amounts of information and theory, and simultaneously underline the lack of **clear structure** and **tools** to implement the mentioned skills in current educational systems in Latvia, Estonia and Denmark.
2. Youth is described as confused and experiencing difficulties dealing with enormous amounts and fast changing information. Lack of interest and intrinsic motivation often is contributed to inability to connect the ongoing demands in school curriculum and the actual ones of the labor market.
3. Adolescents are expected to be more curious yet remain critical, inquiring and analytical to make weighted decisions. Adults are the ones who need to encourage, facilitate and guide the development of above mentioned skills, but this activity is often missing due to overwhelming work hours, lack of methodology and guidelines for continuing steps from theory to practice.
4. There is evident lack of connection between school curriculum and out of school activities that are or might be connected with further career and life choices that go beyond the grades in certain subjects. In certain cases there is even a competition for youth's attention and time between schools and out of school centers e.g. youth centers which causes even bigger confusion among adolescents.
5. School systems (and professionals working within the school systems) in all three partner states still tilt to fixed mindset rather than growth mindset. This is explained by difficulties to adjust to changing demands, and partially unwillingness of adult professionals to learn or relearn new approaches.
6. Systemic differences in Latvia, Estonia and Denmark do not affect the similar outcome and the situation among youth is similar in all three states according to statistical data, including the numbers of NEET youth.
7. Everyday work with youth in youth centers is conducted in groups and individually. Most success stories on an individual level is attributed to the enthusiasm, energy and motivation of the youth worker.
8. Youth workers who participated in surveys and interviews in Latvia, Estonia and Denmark admit there is no road map or guidelines for their activities with youth when it comes to developing skills like creative, critical and design thinking hence all steps are derived from imagination, research and knowledge gained by the youth workers themselves.
9. All respondents admit the lack of continuity within the realm of developing and implementing creative thinking skills. Adolescents are experiencing difficulties with cause and effect of the use of creative thinking. Once or twice mentioned as a theoretical concept without empirical testing, creative thinking does not become a cross dimensional everyday practice. There is none or very little advice on how to develop creative and design thinking skills, how to strengthen and spread it and how to evaluate it. Tools and methodology adapted to specific target groups, e.g. youth aged 13 to 16 are non-existing in Latvia, Estonia or Denmark.

10. Career consulting is fragmented and project based, without an individual approach and decent follow up which leaves youth with the same or extended amount of unanswered questions, because of difficulties not connecting the dots between the knowledge received in school and actual demands of the labor market. Teachers often guide youth towards a small set of traditional professions disregarding the spectrum of available professions nowadays apart from becoming a lawyer, accountant, doctor or engineer.
11. Youth are overwhelmed with demands coming towards them from all around therefore often do not even reach youth centers. Big part of youth in rural areas, living in impoverished conditions also do not reach any youth worker, therefore an effort needs to be made to reach those adolescents in need and guide them.
12. Personal qualities of a professional working with youth are essential. In order for an adolescent to feel accepted, understood and not judged, it often has to be a different profession from the one that is available in school. That implies social workers and in house career consultants, therefore youth centers can play a crucial role.
13. There are a number of ways in which young people can be introduced to the opportunities laid upon them. Non-judgment environment is one of the first steps.
14. At the moment, **different schools apply very different practices and approaches to career education and counseling** (in Estonia and in Latvia). It is necessary to develop an ideal career education and services model for schools, which would clearly define the school's role in it, and provide a set of recommended activities for career education.
15. Any developed tool and methodology for creative and design thinking should focus on raising young people's self-awareness and trust to make informed, well weighted decisions - at first guided by an adult professional, later - on their own. Tool should be easy to use, yet comprehensive and explanatory.
16. **Suggestions** from interviewees in developing design and creative development thinking tool for youth aged 13 to 16 years:
 - The toolkit should be designed in such a way that its content can be used in different ways, depending on the need - as a whole and only a certain part of it or a tool, so that it can be easily integrated into no-formal and also formal educational activities with youth.
 - The toolkit should provide opportunities for both individual and group work, and requires guidance and support from youth workers/ mentors.
 - Toolkit must have continuous use. After completing the toolkit, a progress assessment activity should be planned for youth by youth workers/teachers and the opportunity to use the tools again.